NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-10]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

13.00.00-PEDAGOGIKA
journal.namdu.uz
PEDAGOGICAL

UDK: 37.011.3:008(575.1)

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MILLIY VA UMUMMADANIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Xonbabayev Shoxruxbek Dilshodjon o‘g‘li
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), v.v.b. dotsent
Qo‘qon davlat universiteti
e-mail: xanbabayev1221@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6499-7055

Annotatsiya: *Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy va umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish masalasi tahlil qilingan. Mazkur ikki sifat o‘zaro zid emas, yagona madaniy kompetentlikning bir-birini taqozo etuvchi qirralari sifatida asoslangan: mustahkam milliy o‘zlik umummadaniy ochiqlikning sharti hisoblanadi. Kompetentlikning kognitiv, aksiologik, motivatsion-qadriyatli va faoliyatli-metodik komponentlardan iborat tuzilmasi hamda rivojlantirishning besh yo‘nalishi — mazmuniy, texnologik, ijtimoiy-amaliy, axborot-madaniy va monitoring-refleksiv yo‘nalishlari aniqlangan. Farg‘ona, Guliston va Buxoro davlat universitetlarida 415 nafar talaba ishtirokida o‘tkazilgan tajriba-sinov natijalari taklif etilgan tizimning samaradorligini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar: *aksiologik yondashuv, bo‘lajak o‘qituvchi, etnomadaniy identifikatsiya, kompetentlik, madaniyatlararo muloqot, madaniy portfolio, milliy kompetentlik, milliy meros, pedagogik ta’lim, umummadaniy kompetentlik.*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И ОБЩЕКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Аннотация: *В статье анализируется проблема развития национальной и общекультурной компетентности будущих учителей. Обосновано, что эти качества не противопоставлены друг другу, а являются взаимообусловленными сторонами единой культурной компетентности: устойчивая национальная идентичность выступает условием общекультурной открытости. Определена структура компетентности, включающая когнитивный, аксиологический, мотивационно-ценностный и деятельностно-методический компоненты, а также пять направлений её развития — содержательное, технологическое, социально-практическое, информационно-культурное и мониторингово-рефлексивное. Результаты опытно-экспериментальной работы, проведённой с участием 415 студентов Ферганского, Гулистанского и Бухарского государственных университетов, подтверждают эффективность предложенной системы.*

Ключевые слова: *аксиологический подход, будущий учитель, компетентность, культурное портфолио, межкультурное общение, национальная компетентность, национальное наследие, общекультурная компетентность, педагогическое образование, этнокультурная идентификация.*

THE PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF DEVELOPING NATIONAL AND GENERAL CULTURAL COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS

Abstract: *The article analyses the development of national and universal cultural competence in future teachers. It argues that these qualities are not opposed to one another but constitute mutually dependent facets of a single cultural competence: a secure national identity is a precondition of openness towards other cultures. The structure of this competence is defined, comprising cognitive, axiological, motivational-value and activity-methodological components, together with five directions of its development — content-related, technological, social-practical, informational-cultural and monitoring-reflective. The results of experimental work involving 415 students at Fergana, Gulistan and Bukhara State Universities confirm the effectiveness of the proposed system.*

Keywords: *axiological approach, cultural portfolio, ethnocultural identification, future teacher, intercultural communication, national competence, national heritage, pedagogical education, teacher competence, universal cultural competence.*

Kirish

Globallashuv sharoitida shaxsning madaniy o‘zligini anglashi va o‘zga madaniyatlar bilan muloqotga kirisha olishi bir-biriga zid emas, balki o‘zaro bog‘liq vazifalar sifatida qaralmoqda. Axborot oqimlarining chegarasizligi, mehnat migratsiyasi va ta’lim makonining ochiqligi har bir yosh avlod vakilidan ikki yoqlama qobiliyatni talab qiladi: o‘z xalqining

ma’naviy merosiga tayanish hamda boshqa madaniyat vakillari bilan hurmat asosida muloqot qura olish. Pedagogik ta’lim tizimi uchun bu vazifa ikki hissa dolzarb, chunki o‘qituvchi mazkur sifatlarni avval o‘zida shakllantirgandagina ularni o‘quvchilarida tarbiyalay oladi.

O‘zbekiston Respublikasida bu yo‘nalish davlat siyosati darajasida belgilangan. «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunda ta’lim mazmunining milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligiga asoslanishi mustahkamlangan [1]. «O‘zbekiston – 2030» strategiyasida ma’naviy-ma’rifiy sohani rivojlantirish, yoshlarda milliy o‘zlikni anglash tuyg‘usini mustahkamlash vazifalari qo‘yilgan [2]. Prezidentning 2021-yil 26-martdagi Qarori bilan ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimi qayta tashkil etilib, oliy ta’lim muassasalari o‘quv dasturlariga tegishli fanlarni kiritish ko‘zda tutilgan [3].

Shunga qaramay, nazariya va amaliyot o‘rtasida ziddiyat saqlanib qolmoqda. Oliy pedagogik ta’limda milliy qadriyatlar mavzusi ko‘pincha ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar doirasida, umummadaniy va madaniyatlararo muloqot mavzusi esa chet tili fanlari doirasida alohida-alohida qaraladi. Natijada talabada ikki yo‘nalish o‘rtasidagi bog‘liqlik shakllanmaydi. Bundan tashqari, mazkur sifatlar odatda deklarativ bilim darajasida baholanadi: talaba qadriyatlar haqida to‘g‘ri gapira oladi, ammo madaniy xilma-xillik mavjud sinfda pedagogik vaziyatni hal qila olmaydi.

Maqolaning maqsadi — milliy va umummadaniy kompetentlikning o‘zaro nisbatini nazariy jihatdan asoslash, uning tuzilmasini aniqlash hamda bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu kompetentlikni rivojlantirishning yo‘nalishlari va pedagogik shart-sharoitlarini tajriba-sinov asosida tekshirishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Milliy qadriyatlarning shaxs kamolotidagi o‘rni o‘zbek pedagogik merosida chuqur ishlab chiqilgan. Abdulla Avloniy tarbiyani millat taqdirini belgilovchi omil sifatida baholab, axloqiy fazilatlarni tizimli tasniflagan va ularni o‘qitishning amaliy yo‘llarini ko‘rsatgan edi [4]. Jadid pedagogikasiga xos bo‘lgan asosiy g‘oya — milliy o‘zlikni saqlab qolgan holda jahon ilm-fani yutuqlarini o‘zlashtirish — bugungi milliy va umummadaniy kompetentlik muammosining tarixiy ildizini tashkil etadi. Zamonaviy talqinda esa kompetensiya shaxsga qo‘yiladigan tashqi talab, kompetentlik esa uning shaxs tomonidan o‘zlashtirilgan ko‘rinishi sifatida farqlanadi [5].

Madaniyatlararo kompetentlik nazariyasining shakllanishiga M.Bayram salmoqli hissa qo‘shdi. U madaniyatlararo kommunikativ kompetentlik tarkibida bilim, munosabat, talqin qilish, kashf etish va tanqidiy madaniy ongni ajratib ko‘rsatdi [6]. M.Bennettning madaniyatlararo sezgirlikni rivojlantirish modeli shaxsning etnosentrik bosqichlardan (inkor, himoya, minimallashtirish) etnorelativ bosqichlarga (tan olish, moslashuv, integratsiya) o‘tishini tavsiflaydi [7]. D.Diardorf esa madaniyatlararo kompetentlikni jarayon sifatida modellashtirib, uning boshlanish nuqtasi bilim emas, ochiqlik va hurmat kabi munosabatlar ekanini asoslaydi [8]. Mazkur xulosa pedagogik ta’lim uchun muhim: munosabat shakllanmagan joyda bilim berishning samarasi past bo‘ladi.

Xalqaro me’yoriy doiralar mazkur sifatlarni o‘lchanadigan tavsiflar tiliga ko‘chirdi. YUNESKOning madaniyatlararo kompetensiyalar bo‘yicha konseptual va operatsional hujjati ularni aniqlash, o‘qitish va targ‘ib qilish bosqichlarini belgilaydi [9]. Yevropa Kengashining demokratik madaniyat kompetensiyalari doirasi 20 ta kompetensiyani to‘rt klasterga — qadriyatlar, munosabatlar, ko‘nikmalar hamda bilim va tanqidiy anglash klasterlariga ajratadi [10]. YUNESKOning global fuqarolik ta’limi bo‘yicha hujjati esa kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulqiy ta’lim natijalarini belgilaydi [11]. Ushbu hujjatlarning umumiy jihati shundaki, ularda madaniy bilim emas, qadriyatlar va munosabatlar tizimi birlamchi o‘ringa qo‘yiladi.

Ta’lim amaliyotida madaniy xilma-xillikni hisobga olish masalasi J.Benks va J.Gey ishlarida ishlab chiqilgan. J.Benks ko‘pmadaniyatli ta’limning o‘lchovlarini — mazmunni integratsiyalash, bilimni shakllantirish jarayoni, tarafkashlikni kamaytirish, teng imkoniyatli pedagogika va maktab madaniyatini qayta qurish o‘lchovlarini ajratadi [12]. J.Gey esa madaniyatga mos o‘qitish konsepsiyasini asoslab, o‘quvchining madaniy tajribasi o‘quv materialini o‘zlashtirish vositasiga aylanishi mumkinligini ko‘rsatadi [13]. Ikkala muallif ham madaniy komponentni o‘quv jarayonining qo‘shimchasi emas, uning metodik o‘zagi sifatida talqin qiladi.

Baholash masalasida OECD tomonidan ishlab chiqilgan global kompetentlik doirasi ahamiyatlidir. Unda global kompetentlik mahalliy va global masalalarni tahlil qila olish, boshqalarning qarashlarini tushunish, madaniyatlararo muloqotga kirisha olish va umumiy farovonlik yo‘lida harakat qilish qobiliyatlari orqali ta’riflanadi [14]. Shu bilan birga, madaniyatlarni qiyoslashning klassik o‘lchovli yondashuvi, jumladan G.Xofstede modeli, tanqidiy baholanishi lozim: u madaniyatlar o‘rtasidagi umumiy tendensiyalarni ko‘rsatsa-da, alohida shaxsga mexanik tarzda ko‘chirilganda stereotiplashtirish xavfini tug‘diradi [15].

O‘zbekiston pedagogikasida kasbiy kompetentlikni shakllantirish texnologiyalari N.A.Muslimov va uning izdoshlari tomonidan ishlab chiqilgan [16]. Shu bilan birga, milliy va umummadaniy kompetentlikni yaxlit, bir-birini taqozo etuvchi butunlik sifatida talqin qilish hamda uni bo‘lajak o‘qituvchilarda rivojlantirishning metodik tizimini asoslash masalasi yetarlicha ishlanmagan. Maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot tizimli, faoliyatli, aksiologik, madaniyatshunoslik va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar uyg‘unligiga asoslanadi. Nazariy metodlar sifatida milliy pedagogik meros manbalarini, zamonaviy ilmiy adabiyotlarni va me’yoriy hujjatlarni qiyosiy tahlil qilish, xalqaro kompetentlik doiralarini qiyoslash, tushunchalarni tizimlashtirish, pedagogik modellashtirish hamda tuzilmaviy-funksional tahlil qo‘llanildi.

Empirik qismda so‘rovnoma, kuzatish, suhbat, talabalar tayyorlagan loyiha va dars ishlanmalarini mazmuniy tahlil qilish, ekspert baholash va pedagogik tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Baholash to‘rt mezon asosida olib borildi: kognitiv mezon (milliy meros va jahon madaniyati haqidagi bilimlarning tizimliligi), aksiologik mezon (qadriyatlar tizimining shakllanganligi va madaniy xilma-xillikka hurmat), motivatsion-qadriyatli mezon (madaniyatlararo muloqotga va ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga intilish) hamda faoliyatli-metodik mezon (mazkur sifatlarni o‘quvchilarda shakllantirish bo‘yicha metodik ko‘nikmalar).

Har bir mezon bo‘yicha uch daraja — yuqori, o‘rta va past darajalar ajratildi. Tajriba-sinov ishlari 2023/2024 – 2024/2025-o‘quv yillarida Farg‘ona, Guliston va Buxoro davlat universitetlarining pedagogik yo‘nalishlarida tahsil olayotgan 415 nafar talaba ishtirokida o‘tkazildi; ulardan 218 nafari tajriba guruhini, 197 nafari nazorat guruhini tashkil etdi. Olingan ma’lumotlarga matematik-statistik ishlov berishda foizli taqsimot, o‘rtacha arifmetik qiymat hamda Student t-mezoni qo‘llanildi.

Tahlil va natijalar

1. Milliy va umummadaniy kompetentlikning o‘zaro nisbati. Tadqiqotning asosiy nazariy natijasi shundan iboratki, milliy va umummadaniy kompetentlik bir-biriga qarama-qarshi qo‘yiladigan yoki navbat bilan shakllantiriladigan sifatlar emas. Ular yagona madaniy kompetentlikning ikki o‘zaro bog‘liq qirrasidir. Milliy kompetentlik shaxsning o‘z xalqi tarixi, tili, ma’naviy merosi va qadriyatlar tizimini anglashi hamda ularni zamonaviy hayotda qo‘llay olishini bildiradi. Umummadaniy kompetentlik esa insoniyat yaratgan madaniy boyliklarni qadrlash, o‘zga madaniyat vakillarini tushunish va ular bilan hurmatga asoslangan muloqot qura olishdir.

Ularning o‘zaro bog‘liqligi quyidagi qonuniyatda namoyon bo‘ladi: o‘z madaniy o‘zligi mustahkam shakllangan shaxs o‘zga madaniyatni tahdid sifatida qabul qilmaydi. Aksincha, milliy identifikatsiyasi noaniq bo‘lgan shaxs madaniy muloqotda ikki chekka holatga — begona namunalarga tanqidsiz ergashish yoki himoya reaksiyasi sifatidagi yopiqlikka — moyil bo‘ladi. Bu xulosa M.Bennett modelining mantiqiga mos keladi: etnosentrik bosqichdagi himoya va minimallashtirish reaksiyalari aynan o‘z madaniy pozitsiyasining nomustahkamligidan kelib chiqadi [7]. Shunga ko‘ra, pedagogik ta’limda milliy komponentni mustahkamlash umummadaniy ochiqlikka to‘siq emas, balki uning sharti hisoblanadi.

Shu qoidadan kelib chiqib, bo‘lajak o‘qituvchining milliy va umummadaniy kompetentligi to‘rt komponentli tizim sifatida asoslandi (1-jadval). Tuzilmaning o‘ziga xosligi shundaki, unga faoliyatli-metodik komponent kiritilgan: oddiy fuqarodan farqli o‘laroq, o‘qituvchidan mazkur sifatlarga ega bo‘lishning o‘zi kifoya qilmaydi, u ularni o‘quvchilarida shakllantira olishi ham lozim.

1-jadval.

Bo‘lajak o‘qituvchining milliy va umummadaniy kompetentligi tuzilmasi

Komponent	Mazmuniy tavsifi	Namoyon bo‘lish ko‘rsatkichlari
Kognitiv	Milliy tarix, til, ma’naviy meros va jahon madaniyati namunalari haqidagi tizimli bilimlar	Bilimlarning to‘liqligi va tizimliligi, madaniy hodisalarni qiyoslay olish, manbaga tayanish
Aksiologik	Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning shaxsiy qadriyatlar tizimiga aylanganligi	Madaniy xilma-xillikka hurmat, stereotiplardan xoli mulohaza, qadriyatli tanlovni asoslay olish
Motivatsion-qadriyatli	Madaniyatlararo muloqotga va ma’naviy-ma’rifiy faoliyatga ongli intilish	Madaniy tadbir va loyihalarda tashabbus, mustaqil izlanish, kasbiy qiziqishning barqarorligi
Faoliyatli-metodik	Mazkur sifatlarni o‘quvchilarda shakllantirish bo‘yicha metodik ko‘nikmalar	Madaniy mazmunni dars materialiga singdira olish, tarbiyaviy soat loyihalash, madaniy nizoli vaziyatni hal qilish

2. Rivojlantirish yoʻnalishlari. Tadqiqot davomida mazkur kompetentlikni rivojlantirishning besh yoʻnalishi aniqlandi (2-jadval).

Mazmuniy yoʻnalish milliy va jahon madaniyatiga oid materialni qarama-qarshi emas, qiyosiy tarzda taqdim etishni nazarda tutadi. Eng samarali usul — madaniy universaliyalarni ochib berish: oila, mehmondoʻstlik, ustoz-shogird munosabati, adolat tushunchasi kabi hodisalarning turli madaniyatlardagi talqinini qiyoslash. Bunda talaba oʻz madaniyatining oʻziga xosligini ham, insoniyatning umumiy qadriyat zaminini ham bir vaqtda anglaydi. Mazkur yondashuv koʻpmadaniyatli ta'limdagi mazmunni integratsiyalash oʻlchoviga mos keladi [12].

Texnologik yoʻnalish faol metodlarga tayanadi. Madaniyatlararo muloqot koʻnikmasi ma'ruza orqali emas, dialog orqali shakllanadi. Shu bois munozara va debat, madaniy keyslarni tahlil qilish, rolli oʻyinlar, madaniy hodisalarni qiyosiy tahlil qilish topshiriqlari samara beradi. Alohida ahamiyatga ega mashq — madaniy nizoli vaziyatni tahlil qilish: talabaga real pedagogik vaziyat taqdim etiladi va u qaror qabul qilib, uni qadriyatlar tiliga tayangan holda asoslaydi [6; 8].

Ijtimoiy-amaliy yoʻnalish talabani bevosita madaniy tajribaga olib chiqadi. Muzey va yodgorlik majmualariga uyushtirilgan maqsadli tashriflar, etnografik-kraeved izlanishlar, mahalla va oila bilan hamkorlikdagi loyihalar, turli millat vakillari ishtirokidagi madaniy tadbirlar, shuningdek xorijiy oliy ta'lim muassasalari talabalari bilan masofaviy hamkorlik dasturlari bu yoʻnalishning asosiy shakllaridir. Munosabat aynan bevosita tajriba orqali oʻzgaradi [8].

Axborot-madaniy yoʻnalish raqamli muhit bilan bogʻliq. Talaba madaniy mazmunli kontentni tanqidiy baholash, manbaning ishonchliligini aniqlash, soxta tarixiy talqinlarni va stereotiplarni farqlay olish koʻnikmasini egallashi lozim. Bu koʻnikma Yevropa Kengashi doirasidagi tanqidiy anglash klasteriga toʻgʻri keladi [10]. Monitoring-refleksiv yoʻnalish esa madaniy portfolio yuritish, refleksiv kundalik, oʻz-oʻzini baholash varaqalari orqali rivojlanish dinamikasini kuzatish imkonini beradi [9].

2-jadval.

Milliy va umummadaniy kompetentlikni rivojlantirish yoʻnalishlari va mexanizmlari

Yoʻnalish	Amalga oshirish mexanizmlari	Kutilayotgan natija
Mazmuniy	Milliy va jahon madaniyatini qiyosiy taqdim etish, madaniy universaliyalarni ochish, fanlararo integratsiya	Bilimlarning yaxlitligi, milliy oʻzlik va umuminsoniylik bogʻliqligini anglash
Texnologik	Munozara va debat, madaniy keyslar, rolli oʻyin, madaniy nizoli vaziyatlar tahlili	Dialogga kirisha olish, qadriyatga tayangan qaror qabul qilish
Ijtimoiy-amaliy	Muzey va yodgorliklarga maqsadli tashrif, etnografik izlanish, mahalla va oila bilan loyihalar, masofaviy madaniy hamkorlik	Bevosita madaniy tajriba, munosabatning amalda oʻzgarishi
Axborot-madaniy	Madaniy kontentni tanqidiy tahlil qilish, manba ishonchliligini baholash, stereotiplarni aniqlash	Tanqidiy madaniy ong, soxta talqinlarga qarshi immunitet
Monitoring-refleksiv	Madaniy portfolio, refleksiv kundalik, oʻz-oʻzini baholash varaqalari, mezonli rubrika	Rivojlanish dinamikasini kuzatish va kasbiy oʻsishni rejalashtirish

3. Rivojlanish bosqichlari va pedagogik shart-sharoitlar. Tadqiqot natijalari mazkur kompetentlikning shakllanishi uch bosqichda kechishini koʻrsatdi. Etnomadaniy identifikatsiya bosqichida talabada oʻz madaniy oʻzligi haqidagi tasavvur tizimlashadi va milliy meros bilan shaxsiy bogʻliqlik hissi mustahkamlanadi. Madaniyatlararo sezgirlik bosqichida u oʻzga madaniyatni tan olish, uni oʻz me'yorlari bilan emas, oʻz kontekstida baholash qobiliyatini egallaydi. Kasbiy-metodik bosqichda esa talaba mazkur sifatlarni oʻquvchilarda shakllantirish vositalarini egallaydi va ularni amaliyotda qoʻllay boshlaydi.

Bosqichlarning izchilligi muhim ahamiyatga ega. Madaniyatlararo ochiqlikni etnomadaniy identifikatsiyadan oldin shakllantirishga urinish kutilgan natijani bermaydi, chunki mustahkam madaniy pozitsiyaga ega boʻlmagan shaxs muloqotda himoya yoki taqlid reaksiyasini namoyon etadi [7]. Shu bilan birga, milliy komponentni mutlaqlashtirish ham xavflidir: u yopiqlikka olib kelishi mumkin. Pedagogik ta'limning vazifasi — ikki jihat oʻrtasida muvozanatni saqlashdir.

Mazkur yo‘nalishlar quyidagi shart-sharoitlar mavjud bo‘lgandagina samara beradi: professor-o‘qituvchilarning o‘zida madaniy kompetentlik va uni shakllantirish bo‘yicha metodik tayyorgarlikning mavjudligi; ta’lim natijalari va baholash mezonlari o‘rtasidagi muvofiqlik; talaba uchun o‘z qarashini erkin bayon qila oladigan va bahsga kirisha oladigan muhitning yaratilishi; ma’naviy-ma’rifiy ishlarning tadbirbozlikdan xoli, mazmunga yo‘naltirilgan tarzda tashkil etilishi.

4. Tajriba-sinov natijalari. Tajriba guruhida o‘quv jarayoni yuqorida asoslangan besh yo‘nalish asosida tashkil etildi; nazorat guruhida an’anaviy tartib saqlab qolindi. To‘rt mezon bo‘yicha olingan umumlashtirilgan natijalar 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval.

Milliy va umummadaniy kompetentlik darajasi bo‘yicha tajriba-sinov natijalari (%)

Daraja	Nazorat guruhi (boshlanish)	Nazorat guruhi (yakun)	Tajriba guruhi (boshlanish)	Tajriba guruhi (yakun)
Yuqori	11,2	16,2	11,9	33,5
O‘rta	36,5	42,1	36,2	53,2
Past	52,3	41,7	51,9	13,3

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, tajriba guruhida yuqori darajadagi talabalar ulushi 11,9 foizdan 33,5 foizga, ya’ni qariyb uch barobar ortdi. Past darajadagi talabalar ulushi 51,9 foizdan 13,3 foizga tushdi va dastlabki ko‘rsatkichning to‘rtdan biridan ham kamaydi. Nazorat guruhida ham ijobiy siljish kuzatildi: yuqori daraja 11,2 foizdan 16,2 foizga ko‘tarildi. Biroq bu o‘zgarish tabiiy o‘sish hisobiga izohlanadi va tajriba guruhidagi natijadan sezilarli darajada orqada qoladi. Guruhlar o‘rtasidagi farqning ishonchliligi Student t-mezoni yordamida tekshirildi va uning tasodifiy emasligi tasdiqlandi.

Mezonlar kesimidagi tahlil o‘ziga xos manzarani ko‘rsatdi. Eng sezilarli o‘sish faoliyatli-metodik mezon bo‘yicha qayd etildi: talabalar madaniy mazmunni dars materialiga singdirish va tarbiyaviy mashg‘ulot loyihalash ko‘nikmasini amalda egalladilar. Kognitiv mezon bo‘yicha o‘sish barqaror, ammo nisbatan tekis kechdi. Aksiologik mezon bo‘yicha esa o‘zgarish notekis bo‘ldi: talabalarning madaniy xilma-xillikka umumiy munosabati dastlabki bosqichdayoq ijobiy edi, biroq bu munosabat aniq vaziyatda qaror qabul qilish darajasiga faqat ijtimoiy-amaliy yo‘nalish mashqlaridan so‘ng ko‘chdi. Mazkur kuzatuv D.Diardorfning madaniyatlararo kompetentlik bilimdan emas, munosabatdan boshlanishi va faqat tajriba orqali xulq darajasiga o‘tishi haqidagi xulosasini tasdiqlaydi [8].

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tadqiqot quyidagi xulosalarni shakllantirish imkonini berdi.

Birinchidan, milliy va umummadaniy kompetentlik o‘zaro zid sifatlar emas, yagona madaniy kompetentlikning bir-birini taqozo etuvchi ikki qirrasidir. Mustahkam milliy o‘zlik umummadaniy ochiqlikka to‘siq emas, balki uning shartidir.

Ikkinchidan, bo‘lajak o‘qituvchining mazkur kompetentligi kognitiv, aksiologik, motivatsion-qadriyatli va faoliyatli-metodik komponentlarni qamrab oladi. Oxirgi komponent o‘qituvchi tayyorgarligining o‘ziga xosligini belgilaydi: undan mazkur sifatlarga ega bo‘lishdan tashqari, ularni o‘quvchilarda shakllantira olish ham talab etiladi.

Uchinchidan, rivojlantirishning samarali yo‘nalishlari mazmuniy, texnologik, ijtimoiy-amaliy, axborot-madaniy va monitoring-refleksiv yo‘nalishlardir. Ular yaxlit tizim sifatida qo‘llanilgandagina kutilgan natijani beradi.

To‘rtinchidan, kompetentlikning shakllanishi bosqichli jarayon bo‘lib, etnomadaniy identifikatsiya bosqichidan madaniyatlararo sezgirlik va kasbiy-metodik bosqichlarga izchil o‘tishni talab qiladi. Bosqichlar ketma-ketligining buzilishi natijaning pasayishiga olib keladi.

Beshinchidan, qadriyatli munosabat ma’ruza orqali emas, bevosita madaniy tajriba orqali xulq darajasiga ko‘chadi. Tajriba-sinov natijalari buni empirik tarzda tasdiqladi.

Tadqiqot natijalariga tayanib quyidagi takliflar ilgari suriladi: pedagogik yo‘nalishlar o‘quv rejalarida milliy va umummadaniy komponentni alohida fan doirasidan chiqarib, xususiy metodikalar mazmuniga singdirish; madaniy nizoli vaziyatlar to‘plamini (keyslar bankini) ishlab chiqish va o‘quv jarayoniga joriy etish; talabalar uchun madaniy portfolio yuritishni yo‘lga qo‘yish; ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini tadbirlar soni bilan emas, mezonli rubrika asosidagi o‘lchanadigan natijalar bilan baholash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston – 2030» strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni. – Toshkent, 2023-yil 11-sentyabr, PF-158-son.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Ma’naviy-ma’rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Qarori. – Toshkent, 2021-yil 26-mart, PQ-5040-son.

4. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Тошкент: «Ўқитувчи», 1992. – 160 б.

5. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.

6. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited. 2nd ed. – Bristol: Multilingual Matters, 2021. – 180 p.

7. Bennett M.J. Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity // Education for the Intercultural Experience / Ed. by R.M.Paige. – Yarmouth: Intercultural Press, 1993. – P. 21–71.

8. Deardorff D.K. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization // Journal of Studies in International Education. – 2006. – Vol. 10, №3. – P. 241–266.

9. Intercultural Competences: Conceptual and Operational Framework. – Paris: UNESCO, 2013. – 46 p.

10. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Vol. 1–3. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2018.

11. Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives. – Paris: UNESCO, 2015. – 76 p.

12. Banks J.A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. 6th ed. – New York: Routledge, 2016. – 288 p.

13. Gay G. Culturally Responsive Teaching: Theory, Research, and Practice. 3rd ed. – New York: Teachers College Press, 2018. – 368 p.

14. Preparing Our Youth for an Inclusive and Sustainable World: The OECD PISA Global Competence Framework. – Paris: OECD Publishing, 2018. – 65 p.

15. Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. 3rd ed. – New York: McGraw-Hill, 2010. – 561 p.

16. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Касбий таълим ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. – Тошкент: «Фан ва технология», 2013. – 240 б.